

Женунтій Володимир Іванович,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ

Запорожець Руслана Андріївна,

кандидат юридичних наук, викладач циклу загальнопрофесійної підготовки Державного закладу професійної (професійно-технічної) освіти зі специфічними умовами навчання «Академія патрульної поліції»

ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРИЗНАЧЕНИХ СУДАМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ (ТЕОРЕТИЧНІ РОЗДУМИ)

Теоретичне дослідження даного питання вважаємо за потрібне почати з стислої оцінки ролі та значення призначеної судом винному міри кримінально-правового впливу за скоєння інкримінованого кримінального правопорушення у досягненні такої мети покарання, як виправлення засудженого. При визначенні виду та міри покарання особі, яка визнається винною в ухиленні від сплати аліментів на утримання дітей, суд (з врахуванням першочергової необхідності захисту прав та інтересів дітей, які перебувають в умовах обмеженого матеріального забезпечення) повинен керуватися правовими підставами і можливостями для призначення за скоєне такої міри кримінально-правового впливу, реалізація якої сприяла б швидкому відновленню та забезпеченню регулярної виплати засобів на утримання покинутих напризволяще дітей. Тобто, з врахуванням того, що в переважній більшості випадків засобом ухилення від сплати аліментів на утримання дітей є зневага офіційно оформленою роботою, вироком суду повинна закладатися основа для нехай і примусово забезпечуваної, проте постійної трудової діяльності, що і є початком виправлення винного.

Продовжуючи дослідження, спробуємо (на фоні вдосконалення правових підстав настання відповідальності за аналізоване кримінальне правопорушення) оцінити ефективність застосованих та тих, що застосовуються наразі кримінально-правових мір впливу за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей. Кримінально-правові підстави настання відповідальності за злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дітей в національному законодавстві

були закладені з введенням в дію з 01 липня 1927 року Постановою Всеукраїнського Центрального Виконавчого комітету (далі – ВУЦВК) від 08 липня 1927 року Кримінального кодексу Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – КК УРСР) в редакції 1927 року. Статтею 161 Кодексу, що включала в себе дві частини, передбачалась відповідальність за наступні три кримінальні правопорушення: а) за ч.1 – злісне, незважаючи на наявну можливість, ухилення від сплати присуджених судом засобів на утримання дітей; б) за ч.2 – залишення батьками малолітніх дітей без необхідної підтримки, а також експлуатація дітей шляхом примушування їх до заняття жебрацтвом [1. с. 353]. При цьому законодавець не звернув увагу на розбіжності в ступені суспільної небезпеки і тяжкості перерахованих кримінальних правопорушень та встановив єдині при їх скоєнні альтернативні міри покарання – позбавлення волі або примусові роботи терміном до шести місяців, або штраф до трьохсот карбованців [1. с. 353]. Не заперечуючи проти покарань, що призначалися у вигляді позбавлення волі та виправних робіт, що забезпечували постійний офіційний контроль за станом виплати аліментів, гадаємо, що застосування штрафу, незалежно від його суми, обмежувало можливість щодо стабілізації виплати аліментів.

Соціально-економічні політичні та інші перетворення, що сталися в країні у той період обумовили необхідність посилення боротьби зі злочинністю, в тому числі розробку і застосування ефективних кримінально-правових мір реагування на факти скоєних кримінальних правопорушень, включаючи й злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дітей. Відповідно до Постанови Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народних Комісарів (далі – ЦВК і РНК) Української РСР від 04 серпня 1935 року «Про зміни в законодавстві УРСР у зв'язку з заходами до ліквідації дитячої безпритульності й бездоглядності» ст. 161 КК УРСР була викладена в новій редакції і передбачала відповідальність за умисне ухилення сплачувати присуджені судом кошти на утримання дітей, а також за залишення батьками малолітніх дітей без необхідної допомоги, які каралися позбавленням волі терміном до п'яти років [1. с. 649]. Така міра покарання, що представлялася дещо суровою, пояснювалась труднощами в продовольчому забезпеченні населення, викликаними неврожайми в сільському господарстві.

Постановою ЦВК і РНК УРСР від 04 серпня 1936 року, якою передбачались зміни законодавства УРСР, в тому числі про посилення кримінального покарання за несплату аліментів, ст. 161 КК була розділена на дві статті 161 і 161а. За статтею 161 передбачалось покарання у вигляді тюремного ув'язнення до двох років за несплату присуджених судом коштів на утримання дітей (витрати щодо розшуку засудженої особи, яка ухилялася від сплати аліментів,

відносились на його рахунок). За статтею 161а КК – тюремним ув'язненням на термін до п'яти років каралось залишення батьками малолітніх дітей без необхідної допомоги [1. с. 658]. Встановлені міри кримінально-правового реагування на факти ухилення від сплати аліментів на утримання дітей пояснювались тими ж труднощами, що продовжувались в продовольчому забезпеченні населення.

Постановою ЦВК і РНК УРСР від 20 жовтня 1937 року «Про зміну статей 143, 161 і 161а Кримінального Кодексу УРСР» статті 161 і 161а були об'єднані в одну статтю 161, за якою передбачалась відповідальність за злісну несплату засобів на утримання дітей, а також залишення батьками дітей до досягнення ними повноліття без будь-якої підтримки. Покарання – тюремне ув'язнення до двох років з віднесенням витрат щодо розшуку особи, яка ухилялася від оплати аліментів на його рахунок [1. с. 663]. Тобто вже проявила себе і певна гуманізація покарання за скоєння аналізованих кримінальних правопорушень, проте першою ціллю реагування залишалось виправлення винного.

Статтею 114 КК Української РСР затвердженого Законом Української РСР від 18 грудня 1960 року і введеного в дію з 01 квітня 1961 року, була передбачена відповідальність за злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду засобів на утримання дітей (аліментів), а також злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, які перебували на їх утриманні. За подібні кримінальні правопорушення були передбачені альтернативні покарання у вигляді позбавлення волі на термін до одного року або виправних робіт на той самий строк [1. с. 781]. Отже, первинною ціллю покарання залишалось виправлення винного, проте одночасно переслідувались і цілі кари і залякування.

Кримінально-правова норма національного законодавства, що визначала нормативні основи настання відповідальності і міру покарання за аналізоване правопорушення перенесла деякі зміни в зв'язку з прийняттям Верховною Радою України 05 квітня 2001 року нового Кримінального кодексу і введенням його в дію з 01 вересня 2001 року. Перш за все відмітимо, що відповідна стаття 164 КК структурно включає дві частини і таким чином передбачає відповідальність за простий і кваліфікований склади аналізованого кримінального правопорушення. Частиною першою вказаної статті передбачається відповідальність за злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), а також злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, які перебувають на їх утриманні, тобто диспозиція норми відтворена в першій редакції ст. 114 КК Української РСР 1960 року. Одночасно передбачена в ст. 114 КК 1960 року така міра покарання, як позбавлення волі на термін до одного року замінена

на більш гуманну – обмеження волі на той самий строк. Окрім вказаних змін, ст. 164 КК містить і ч. II, за якою карається те саме діяння, вчинене особою, раніше судимою за злочин, передбачений частиною першою цієї статті; міра покарання визначена у вигляді виправних робіт на термін до двох років або обмеженням волі на термін до трьох років [2. с. 113-114]. Вважаємо, що подібні міри кримінально-правового впливу, крім гуманізації покарання цілком адекватні ступеню суспільної небезпеки і тяжкості аналізованого кримінального правопорушення та у першу чергу спрямовані на виправлення засудженого.

Разом з тим, пошуки та використання в практиці протидії аналізованим кримінальним правопорушенням більш ефективних видів кримінальних покарань продовжувались. Так, Законом України від 03 березня 2005 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» в санкціях правових норм, включених в статтю 164 КК, внесені наступні зміни: а) переліки передбачених альтернативних покарань доповнені і таким видом покарання, як «громадські роботи» в тому числі за ч. 1 – на термін від вісімдесяти до ста двадцяти годин і за ч. 2 – на термін від ста двадцяти до двохсот сорока годин; б) збільшений термін відбування обмеження волі, в тому числі: за ч. 1 – на термін до двох років і за ч. 2 – на термін від двох до трьох років [4]. Вважаємо, що призначення покарання у вигляді громадських робіт, які, відповідно до ст. 56 КК, полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, загалом негативно відображається безпосередньо на сумі виплачених аліментів. Такий вид покарання, як обмеження волі, має безпосередню ціль – виправлення винної особи шляхом залучення до трудової діяльності.

Законом України від 15 квітня 2008 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» санкція ч. 1 ст. 164 КК доповнена і таким альтернативним покаранням, як штраф від ста до двохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Тобто вже проявила себе і певна гуманізація покарання за скоєння аналізованого кримінального правопорушення, проте першою ціллю реагування залишалось виправлення винного.

На доповнення до нашого заперечення проти призначення судами такого виду покарання, як штраф, висловимо ще і таке риторичне зауваження: чи гуманно, чи справедливо і чи доречно поповнення державного бюджету за рахунок обмеження можливостей винної особи з матеріального забезпечення гостро потребуючих, з його ж вини в цьому, рідних дітей.

Законом України від 02 червня 2016 року «Про виконавче провадження» санкція ч. 1 ст. 164 КК викладена в новій редакції:

«карається громадськими роботами на строк від вісімдесяти до ста двадцяти годин або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі до двох років», а в санкції ч. II статті виправні роботи на строк до двох років замінені арештом на строк від трьох до шести місяців [6]. Гадаємо потрібно не погодитись і щодо призначення судами такого виду покарання, як: арешт, який відповідно до ст. 60 КК, полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і таким чином його відбування взагалі виключає можливість щодо виплати аліментів на утримання дітей.

Таким чином, в теперішній час, з врахуванням всіх внесених змін, простий склад ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ч. 1 ст. 164 КК) карається громадськими роботами на строк від вісімдесяти до ста двадцяти годин або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі на строк до двох років, а кваліфікований склад цього ж кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 164 КК) карається громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк від двох до трьох років [б. с.109]. Відмітимо також і те, що виходячи з переліку наведених кримінальних покарань і передбачених ст. 12 КК критеріїв класифікації кримінальних правопорушень, ухилення від сплати аліментів на утримання дітей підпадає під категорію кримінальних проступків, що повністю враховує ступінь суспільної небезпеки і тяжкість аналізованого протиправного діяння.

Отже, без сумніву, що викладене нами є всього лише початком, частиною великого наукового дослідження дуже важливої соціальної проблеми. Разом з тим, вважаємо достатньо підтвердженим, що не всі передбачені діючим національним законодавством види кримінальних покарань за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей сприяють виправленню винних осіб, оскільки не забезпечують їх залучення до офіційно зареєстрованої трудової діяльності, що мала б наслідок виплату аліментів на утримання дітей.

Список використаних джерел

1. Боротьба зі злочинністю в Українській РСР. Том другий 1926-1967//. Автор нариску і укладач збірника документів професор П. П. Михайленко. –Київ: МООГ, УРСР. Вища школа. 1967.-952 с.
2. Кримінальний кодекс України: офіційне видання.-К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2001.-400с.
3. Закон України № 2456-ІХ від 03 березня 2005 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005, № 15, ст. 260).
4. Закон України № 278-VI від 15 квітня 2008 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального

кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2008, № 24, ст. 236).

5. Закон України № 1404-VIII від 02 червня 2016 року «Про виконавче провадження» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 30, ст. 542).

6. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 07 липня 2022 р.-К.: Паливода А.В., 2022.- 312 с.-(Кодекси України).

Жук Ілона Василівна,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ №1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 220-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Кримінальний кодекс (далі – КК) України на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку» від 16 липня 2015 року № 629-VIII було доповнено ст. 220-1 «Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності». Підставою криміналізації цього діяння, як зазначено в Пояснювальній записці до законопроекту (п. 2), була необхідність удосконалення процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку, у тому числі консолідація продажу активів в структурі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі – Фонду), а також посилення захисту прав вкладників шляхом прискорення проведення виплат відшкодування коштів таким вкладникам.

Не дивлячись на позитивні наміри законодавця щодо зміцнення фінансової безпеки держави, виправданість цього кроку, тобто, доцільність існування ст. 220-1 у КК, як показує практика, викликає певні сумніви. Так, згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України, за період з 2018 року по I півріччя 2023 року було зареєстровано лише 1 кримінальне правопорушення цього виду (у 2020 році), і жодного провадження не було скеровано до суду з обвинувальним актом [1]. Причинами подібної ситуації може бути висока латентність кримінального правопорушення (в Україні економічні злочини віднесені до злочинів з високим рівнем латентності [2, с. 204]), недосконалість кримінально-правової заборони або взагалі неоптимальний вибір інструментів правового регулювання відповідної групи суспільних відносин.